

จากพงศาวดารสู่ประวัติศาสตร์ประเทศไทย: การเดินทางและ
การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำไทย ทศวรรษ 2370 - 2460
นพปฎล กิจไพบูลทวี*

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประเทศไทย

**From Royal Chronicles to the History of Thailand: Travel and
Historical Learning of Thai Elites, 1820s - 1900s**

Naphapadon Kitphaibontavee*

Faculty of Arts, Chulalongkorn University, Thailand

Article Info

Research Article

Article History:

Received 13 September 2019

Revised 16 May 2020

Accepted 8 May 2021

คำสำคัญ

ชนชั้นนำ

การเดินทาง

ประวัติศาสตร์

Keywords:

Elite

Travel

History

* Corresponding author

E-mail address:

Naphapadon@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเดินทางกับการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำไทยในช่วงทศวรรษ 2370 ถึงทศวรรษ 2460 ชนชั้นนำปลายรัชกาลที่ 3 มีความคิดที่จะเรียนรู้ประวัติศาสตร์ผ่านมุมมองแบบประจักษ์นิยม จึงอาศัยการเดินทางเป็นวิธีสืบหาข้อมูลเพื่อนำมาใช้วิเคราะห์พงศาวดาร การเลือกใช้พงศาวดารเป็นต้นแบบเพื่อสืบค้นหลักฐานผ่านการเดินทาง ทำให้การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำไทยไม่สามารถออกจากแนวคิดที่เน้นกษัตริย์เป็นศูนย์กลางได้ เพราะข้อเท็จจริงที่ค้นพบตามหลักวิธีดังกล่าวได้กลายเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่กำหนดมุมมองชนชั้นนำไทย

Abstract

This article aims at finding the connection between traveling and the learning of history of Thai elites during the period of 1820-1910's. Thai elites during King Rama III's reign attempted to learn history by way of empirical studies. They, therefore, visited historical sites to collect information for analyzing the existing chronicles. This method of study, however, is inevitably centered on the monarchy and thus compels a specific and limited perception of the past.

1. บทนำ

ภาวะความเป็นสมัยใหม่กับการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยเป็นหัวข้อหนึ่งที่นักวิชาการไทยให้ความสนใจ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะนักวิชาการมองว่าความเป็นสมัยใหม่ไม่ได้เป็นกระแสที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพในสังคมไทยเท่านั้น แต่ความเป็นสมัยใหม่ยังเป็นกระแสที่ส่งผลต่อการเข้าใจความเป็นตัวตนของชนชั้นนำไทย¹ โดยเฉพาะข้อมูลทางประวัติศาสตร์ถือได้ว่าเป็นชุดข้อมูลที่ได้ถูกนำมาอธิบายความเป็นตัวตนของชนชั้นนำไทยอย่างมีนัยยะสำคัญ นักวิชาการจำนวนหนึ่งจึงเลือกศึกษาผลงานทางประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำ เพื่อทำความเข้าใจแนวคิดและอุดมการณ์ทางการเมือง ซึ่งถือได้ว่าเป็นแนวคิดเบื้องหลังที่ชนชั้นนำใช้เพื่อผลิตผลงานทางประวัติศาสตร์ของตน

นิธิ เอียวศรีวงศ์ เสนอว่าภาวะความเป็นสมัยใหม่ที่แตกตัวขึ้นในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีอิทธิพลต่อการเรียบเรียงผลงานทางประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำไทย โดยเฉพาะกลุ่มของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ได้รับแนวคิดแบบสมัยใหม่จากตะวันตก จึงทำให้ชนชั้นนำกลุ่มนี้เริ่มให้ความสนใจกับการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ เพื่อที่จะตอบคำถามว่า “ฉันคือใคร และฉันจะอยู่ในโลกยุคใหม่ได้อย่างไร?”² สายชล สัตยานุรักษ์ มองว่าคำถามนี้ได้สะท้อนความคิดของชนชั้นนำไทยที่นำแนวคิดความเป็นสมัยใหม่เข้ามาเพื่อใช้เป็นบรรทัดฐานในการเปรียบเทียบสังคมไทยกับโลกภายนอก ซึ่งทำให้เห็นว่าสังคมไทยยังคงถูกมองว่าป่าเถื่อน ด้วยปัจจัยนี้จึงทำให้ชนชั้นนำเกิดความต้องการที่จะเรียบเรียงประวัติศาสตร์ชาติขึ้นเพื่อสะท้อนความศิวิไลซ์และใช้ปกปิดความป่าเถื่อนของตนเอง³

เมาริโอ เปเลจจี (Maurizio Peleggi) เห็นว่าชนชั้นนำเลือกผลจากการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ที่ตนเองสร้างขึ้น มาใช้ในการอ้างสิทธิธรรมในการปกครอง พร้อมทั้งหล่อหลอมให้คนในรัฐเกิดสำนึกความเป็นไทยร่วมกัน เขาเห็นว่าลักษณะเช่นนี้ได้ปรากฏในการศึกษาโบราณสถานของชนชั้นนำไทย ที่มุ่งนำผลการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ที่ตนเองสร้างขึ้น มาใช้อ้างสิทธิธรรมทางการปกครอง เหตุนี้ทำให้ประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำได้ภาพสะท้อน

---

¹ บทความนี้ให้คำจำกัดความชนชั้นนำคือพระมหากษัตริย์ เชื้อพระวงศ์และข้าราชการในราชสำนักไทย ตั้งแต่ทศวรรษ 2370-2460.

² นिति เอียวศรีวงศ์, *กรุงแตก, พระเจ้าตากฯ และประวัติศาสตร์ไทย: ว่าด้วยประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์นิพนธ์* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2553), 12.

³ สายชล สัตยานุรักษ์, “ประวัติศาสตร์การสร้าง “ความเป็นไทย” กระแสหลัก,” ใน *จินตนาการความเป็นไทย, บรรณาธิการโดย กฤตยา อาชวนิจกุล* (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2551), 62.

บทบาทของกษัตริย์ และความเป็นมาของประเทศไทย⁴ อีกนัยหนึ่งการศึกษาประวัติศาสตร์ เช่นนี้จึงเป็นการผลิตข้อมูลทางประวัติศาสตร์เพื่อสร้างสิทธิธรรมในการปกครองแก่ชนชั้นนำไทย โดยการเน้นย้ำบทบาทของพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางในการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ให้กลายเป็นศูนย์กลางความเป็นไทย อันเป็นไปตามเป้าหมายทางการเมืองของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

อย่างไรก็ดีการตัดสินว่าผลงานประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นจากอุดมการณ์ทางการเมืองเพียงปัจจัยเดียวนั้น อาจจะเป็นการละเลยความเข้าใจกระบวนการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีการผลิตวิธีการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เป็นแบบเฉพาะตน ซึ่งเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ควรศึกษา ดังความคิดของเอเตียน เอโมนิเยร์ (Etienne Aymonier) นักวิชาการชาวฝรั่งเศสที่ได้เข้ามาในประเทศไทยราว พ.ศ. 2393 พบว่าชนชั้นนำไทยมีองค์ความรู้ในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ที่มีความแตกต่างจากตะวันตก ซึ่งในขณะนั้นทางด้านตะวันตกใช้วิธีการศึกษาตามแบบประวัติศาสตร์ศิลปะ⁵ กรณรงค์ เจริญระวี อธิบายว่าวิธีการศึกษาของเอโมนิเยร์เป็นการเปรียบเทียบลวดลายทางศิลปะของโบราณสถานและโบราณวัตถุ เพื่อจัดหมวดหมู่ของลวดลายทางศิลปะ และนำจารึกที่ค้นพบในโบราณสถานแหล่งเดียวกันมาทำความเข้าใจยุคทางประวัติศาสตร์ของโบราณสถานเหล่านั้น⁶ แตกต่างจากรูปแบบการศึกษาของชนชั้นนำไทยที่เป็นการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ที่แสวงหาความสอดคล้องระหว่างชุดข้อมูลสองประเภท คือ หลักฐานทางประวัติศาสตร์แบบลายลักษณ์อักษร และประสบการณ์เชิงประจักษ์ที่ได้รับจากการเดินทาง ชนชั้นนำไทยเลือกที่จะใช้การเดินทางไปค้นหาโบราณสถานตามที่กล่าวอ้างจากข้อมูลในพงศาวดารเพื่อที่จะใช้ข้อมูลการค้นพบโบราณสถานมายืนยันความถูกต้องของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ลายลักษณ์อักษร พร้อมทั้งมีการนำผลศึกษามาใช้กำหนดยุคทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มโบราณสถานให้สอดคล้องกับ

⁴ Maurizio Peleggi, "From Buddhist Icons to National Antiquities: Cultural Nationalism and Colonial Knowledge in the Making of Thailand's History of Art," *Modern Asia Studies* 47, no. 5 (2013): 1502-1548.

⁵ โลรองท์ เอนแกง, "งานศึกษาเรื่องนครปฐมจากเอกสารฝรั่งเศส," ใน *นครปฐมศึกษาในเอกสารฝรั่งเศส: รวบรวมบทความแปล, บรรณาธิการโดย กรรณิกา จรรย์แสง* (นครปฐม: ศูนย์ข้อมูลเพื่อการค้นคว้าวิจัยฝรั่งเศส-ไทยศึกษา ภาควิชาภาษาฝรั่งเศส คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552), 18.

⁶ กรณรงค์ เจริญระวี, "อำนาจขององค์ความรู้ในงานวาทกรรมทางประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีขอมในประเทศไทย," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545), 21-22.

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษร⁷ กล่าวได้ว่าการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำไทยเป็นการให้ความสำคัญกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งชนชั้นนำเลือกใช้การเดินทางไปสืบค้นหลักฐานจากโบราณสถานมายืนยันข้อเท็จจริงแก่หลักฐานทางประวัติศาสตร์แบบลายลักษณ์อักษร ลักษณะดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นในโครงการบูรณะพระปฐมเจดีย์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงใช้คัมภีร์มหาเวสเป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงการประดิษฐานพระพุทธรูปศาสนาในลังกามาเป็นหลักฐานเพื่อชี้ให้เห็นว่าพระปฐมเจดีย์ควรที่จะถูกจัดให้เป็นพระเจดีย์รุ่นแรกที่สร้างขึ้นในประเทศไทย เพราะพระเจดีย์องค์นี้มีรูปพรรณสัณฐานที่สอดคล้องกับพระเจดีย์ที่กล่าวถึงในคัมภีร์มหาเวส ความสอดคล้องของชุดข้อมูลทั้งสองนี้กลายเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกที่จะบูรณะพระเจดีย์นี้ให้เป็นไปตามแบบลังกา เพื่อให้พระเจดีย์มีลักษณะที่สอดคล้องกับยุคแรกเริ่ม⁸ เมื่อพิจารณาวิธีการศึกษาองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำไทยในช่วงต้นพบว่าการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำไทยจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับอุดมการณ์ทางการเมืองเพียงปัจจัยเดียว เพราะการเรียนรู้ประวัติศาสตร์วางอยู่บนวิธีการศึกษาที่อาศัยความสัมพันธ์ระหว่างหลักฐานทางประวัติศาสตร์แบบลายลักษณ์อักษร และพื้นฐานของข้อเท็จจริงที่ได้ค้นพบระหว่างการเดินทางด้วยเช่นเดียวกัน หลักการดังกล่าวกลายเป็นกรอบในการกำหนดการสร้างคำอธิบายประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำในที่สุด บทความนี้จึงเลือกใช้งานเขียนเกี่ยวกับการเดินทางของชนชั้นนำไทยเป็นหลักฐานชั้นต้น เพื่อศึกษาว่า (1) การเดินทางส่งผลต่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำอย่างไร ชนชั้นนำนำความรู้ที่ได้รับจากการเดินทางมาใช้เพื่อพัฒนาแนวคิดและขอบเขตการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของตนเองอย่างไร และ (2) ชนชั้นนำนำผลจากการเรียนรู้ประวัติศาสตร์นี้มาเผยแพร่เพื่อสร้างความเข้าใจที่มีต่อประเทศไทยและผู้คนในเขตแดนอย่างไร

บทความนี้กำหนดขอบเขตการศึกษาช่วงต้นทศวรรษ 2370 เป็นช่วงเวลาที่ชนชั้นนำไทยเริ่มมีความคิดที่จะออกเดินทางไปค้นหาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ เพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์พงศาวดารและเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่ได้รับการรวบรวมขึ้นในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ และสิ้นสุดลงทศวรรษ 2460

⁷ พิริยะ ไกรฤกษ์, *จารึกพ่อขุนรามคำแหง: การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ศิลปะ* (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2532), 10-12.

⁸ พิษญา สุ่มจินดา, *ถอดรหัสพระจอมเกล้า* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2557), 49-51.

2. ชนชั้นนำต้นรัตนโกสินทร์กับการเดินทางเพื่อเรียนรู้และกำหนดขอบเขตของประวัติศาสตร์ไทยทศวรรษ 2370

เมื่อพิจารณาบริบททางประวัติศาสตร์ที่ส่งผลกระทบต่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำในทศวรรษ 2370 พบว่าเป็นผลสืบเนื่องจากการเสียกรุงศรีอยุธยาช่วงทศวรรษ 2310 ที่ทำให้ชนชั้นนำไทยต้นยุครัตนโกสินทร์ต้องการที่จะค้นหาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ เพื่อทำความเข้าใจความเป็นมาของตนเอง นิธิ เอียวศรีวงศ์ เห็นว่ากระแสการค้นหาเอกสารทางประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำยังเผยให้เห็นว่าการเสียกรุงศรีอยุธยาได้ส่งผลต่อวิกฤติอัตลักษณ์ของชนชั้นนำไทยด้วยเช่นกัน เพราะชนชั้นนำในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากขุนนางสมัยอยุธยา จึงทำให้ชนชั้นนำไทยในยุคนี้จึงมีสถานภาพทางสังคมที่ไม่ได้มีความมั่นคงเพียงพอ แตกต่างจากชนชั้นนำในสมัยอยุธยาเป็นกลุ่มที่สืบสายมาจากกษัตริย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม จึงทำให้สถานภาพของกษัตริย์ในสมัยอยุธยาไม่ได้รับผลกระทบในเรื่องการอ้างสิทธิธรรมในการปกครอง เหตุนี้ทำให้ชนชั้นนำในยุครัตนโกสินทร์ต้องที่จะหาข้อมูลทางประวัติศาสตร์มาใช้เพื่ออ้างสิทธิธรรมในการปกครองให้แก่ตนเอง⁹ ข้อวิจารณ์ของนิธิทำให้เห็นว่าเหตุผลที่ชนชั้นนำต้องการจะเรียนรู้ประวัติศาสตร์ เพราะต้องการสร้างข้อมูลมาสนับสนุนสถานภาพและความชอบธรรมในการปกครอง เมื่อพิจารณาการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่าเหตุผลประการหนึ่งที่ชนชั้นนำเลือกที่จะเรียนรู้ประวัติศาสตร์อยุธยาเป็นในส่วนของเหตุผลส่วนบุคคลที่ต้องการจะแสวงหาอดีตของตนเองและครอบครัวที่ได้ขาดหายไป ลักษณะเช่นนี้ได้ปรากฏในงานเขียนเกี่ยวกับการเดินทางของหลวงจักรปาณี (มหาฤกษ์) เรื่อง “นิราศทวารวดี” เป็นงานเขียนที่พรรณนาประสบการณ์ในการเดินทางไปยังเมืองอยุธยาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านเห็นว่าอยุธยามีได้เป็นเพียงแค่ราชธานีเก่า เพราะเป็นถิ่นฐานที่บรรพบุรุษของตนเคยอาศัยอยู่ เมื่อท่านได้เดินทางไปยังเมืองนี้และได้พบเห็นกับซากโบราณสถานที่ใหญ่โตก็ทำให้ท่านต้องการที่จะรับรู้เรื่องราวอยุธยาเพิ่มเติมจากผู้คนที่เกิดในสมัยอยุธยา เพราะท่านเห็นว่าในสมัยอยุธยานั้นผู้คนคงจะมีชีวิตที่มีความสุขสบายเป็นอย่างมาก¹⁰ ความคิดของหลวงจักรปาณีอีกด้านก็ได้สะท้อนให้เห็นว่าชนชั้นนำในยุครัตนโกสินทร์คิดว่าประวัติศาสตร์อยุธยามีได้เป็นเพียงแค่ประวัติศาสตร์ที่ถูกนำมาใช้เพื่ออ้างสิทธิธรรมในการปกครองเท่านั้น แต่เป็นประวัติศาสตร์ที่สามารถนำมาเติมเต็มความกระหายใคร่รู้เรื่องประวัติความเป็นมาของ

⁹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, *กรุงแตก, พระเจ้าตากฯ และประวัติศาสตร์ไทย: ว่าด้วยประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์นิพนธ์*, 12.

¹⁰ หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), *นิราศทวารวดี*, (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2469), 18.

ตนเอง เหตุผลนี้ก็ได้ออกมาเป็นกรอบคิดของชนชั้นนำไทยในการกำหนดขอบเขตการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ที่ยึดประวัติศาสตร์อยุธยาเป็นศูนย์กลาง¹¹

ความต้องการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ส่วนบุคคลข้างต้นเป็นสาเหตุส่วนหนึ่งที่ชนชั้นนำต้องการสืบค้นเรื่องราวประวัติศาสตร์อยุธยา เพื่อทำความเข้าใจสภาพสังคมในอดีต ประกอบกับกระแสของการรวบรวมเอกสารประเภทพงศาวดารและตำนานต่าง ๆ ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ทำให้ชนชั้นนำในยุคนี้เริ่มที่จะออกเดินทางเพื่อค้นหาหลักฐานทางประวัติศาสตร์จากตำนาน และคำให้การที่มีความเกี่ยวข้องกับอาณาจักรอยุธยาเรียบเรียงเป็นงานพงศาวดารขึ้น ดังเช่น พระวิเชียรปรีชา (น้อย) ได้เรียบเรียงพงศาวดารเหนือขึ้นจากการรวบรวมตำนานต่าง ๆ นอกจากนี้พบว่ากระแสการรวบรวมพงศาวดารและตำนานก็ยังผลให้เกิดแนวคิดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์แบบพงศาวดาร อันเป็นการเรียนรู้ที่กำหนดขอบเขตการศึกษาประวัติศาสตร์โดยยึดเรื่องราวของกษัตริย์เป็นศูนย์กลาง¹² แนวทางนี้ได้กลายเป็นกรอบหนึ่งที่ชนชั้นนำเลือกใช้เพื่อแสวงหาเรื่องราวและตำนานในหัวเมืองต่าง ๆ ในระหว่างการเดินทางไปปฏิบัติภารกิจอื่น ๆ เช่น การเดินทางของสุนทรภู่ที่ปรากฏใน “นิราศสุพรรณบุรี” พ.ศ. 2374 เป็นการเดินทางเพื่อไปสืบหายาอายุวัฒนะตามข่าวคราวที่ได้รับมา นอกจากนี้สุนทรภู่อยังสอดแทรกเรื่องประวัติของพระเจ้าอู่ทองจากผู้เฒ่าที่อาศัยอยู่ “บ้านทิง” เป็นเมืองที่มีตำนานเล่าว่าพระเจ้าอู่ทองเคยเสด็จมา¹³ ข้อมูลเรื่องพระเจ้าอู่ทองที่ได้แทรกในผลงานเรื่องนี้ก็ได้ทำให้เห็นว่าตัวตนของพระเจ้าอู่ทองมีความสำคัญต่อการเข้าใจประวัติศาสตร์อยุธยา ในแง่ของการเป็นผู้ก่อตั้งอาณาจักรอยุธยา ซึ่งเป็นถิ่นฐานเดิมของชนชั้นนำก่อนที่จะอพยพมาอาศัยที่กรุงเทพมหานคร แนวคิดนี้ได้พบในงานเรื่อง “นิราศวัดเจ้าฟ้า” แต่งขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว นิราศเรื่องนี้ได้มีการสอดแทรกข้อมูลต่อนก่อนที่พระเจ้าอู่ทองจะสร้างเมืองอยุธยาว่าพระองค์เคยเสด็จมาที่สามโลกเพื่อเอาทรัพย์สินต่าง ๆ มาฝังเพื่อเก็บรักษาไว้เป็นทุนรอนในการสร้างอยุธยา¹⁴

การสืบค้นประวัติศาสตร์พระเจ้าอู่ทองสะท้อนให้เห็นกระแสการรวบรวมเอกสารพงศาวดารในรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งการสืบค้นเอกสารพงศาวดารก็ยังทำให้แนวคิดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์แบบพงศาวดารที่เน้นบทบาทของกษัตริย์ ต่อมากลายเป็นแนวคิดหนึ่งที่นักเดินทาง

---

¹¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, *กรุงแตก, พระเจ้าตากฯ และประวัติศาสตร์ไทย: ว่าด้วยประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์นิพนธ์*, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2553), 7-9.

¹² นาฏวิภา ชลิตานนท์, *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524), 216-218.

¹³ สุนทรภู่, *โคลงนิราศสุพรรณ* (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2467), 59.

¹⁴ สุนทรภู่, *นิราศวัดเจ้าฟ้า* (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2465), 13.

เลือกใช้ในการแสวงหาข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ตามสถานที่ต่างๆ ซึ่งได้ถูกพรรณนาในผลงานประพันธ์ของชนชั้นนำในข้างต้น อันเป็นข้อมูลที่นอกเหนือจากการพรรณนาเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์หลักในการเดินทาง เช่น การเยี่ยมญาติ การแสวงบุญ หรือการเดินทางเพื่อไปราชการตามท้องถิ่นต่างๆ กระแสความสนใจประวัติศาสตร์พระเจ้าอยู่หัวนี้ทำให้เห็นว่าการคิดแบบพงศาวดารกลายเป็นส่วนหนึ่งที่กำหนดความคิดของชนชั้นนำให้เห็นว่ากษัตริย์มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนประวัติศาสตร์ไทยมาตั้งแต่โบราณ

เมื่อพิจารณาทิศทางการศึกษาประวัติศาสตร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา พบว่าชนชั้นนำเริ่มใช้การเดินทางเป็นวิธีการในการสืบค้นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ เพราะชนชั้นนำเห็นว่าพงศาวดารมีข้อมูลที่จำกัด อีกทั้งเมื่อได้ออกเดินทางไปยังหัวเมืองต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับพงศาวดารก็ทำให้ชนชั้นนำได้รับข้อมูลเพิ่มเติม ทั้งคำให้การของชาวบ้าน และโบราณสถานที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เหล่านั้น การพบเห็นสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับพงศาวดารก็ทำให้ชนชั้นนำใช้ประสบการณ์ที่ตนเองได้พบระหว่างการเดินทางมาใช้เป็นข้อมูลชุดหนึ่งในการทำความเข้าใจพงศาวดารให้ชัดเจนขึ้น เพื่อใช้ข้อมูลเหล่านี้มายืนยันความถูกต้องของข้อมูลตามพงศาวดาร การเรียนรู้ประวัติศาสตร์เช่นนี้พบในงานเขียนเกี่ยวกับการเดินทางเรื่อง “จดหมายเหตุระยะทางเสด็จหัวเมืองเหนือ: พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เป็นภาษามคธ เมื่อเสด็จจรดงค์ในปีมะเส็ง พ.ศ. 2376” เป็นบันทึกประสบการณ์ในการเดินทางไปงานสมโภชน์วัดเขารูปช้างในจังหวัดพิจิตร เมื่อพิจารณาเส้นทางการเดินทางกลับจากเมืองพิจิตรมาสู่กรุงเทพมหานคร พบว่า พระองค์ทรงแวะพักที่เมืองไตรตรึงส์ที่ตั้งอยู่ในกำแพงเพชร ดังความว่า “๓๓ แรม ๗ ค่ำ นอนพักที่วัดมหาธาตุ อันประดับด้วยต้นตาลมียอดน้อมลงมา ในเมืองไตรตรึงส์ อันเป็นที่ประทับของพระเจ้าแสนปม”¹⁵ ความคิดเห็นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องเมืองไตรตรึงส์ที่ทรงพบระหว่างการเดินทางว่าเป็นเมืองที่ประทับของพระเจ้าแสนปมเป็นข้อมูลที่น่าจะได้รับการรับรองจากพงศาวดารเหนือ ซึ่งเป็นเอกสารที่มีข้อความกล่าวอ้างว่าท้าวแสนปมเป็นพระราชบิดาของพระเจ้าอยู่หัว เคยตั้งอาณาจักรที่เมืองไตรตรึงส์ก่อนที่พระเจ้าอยู่หัวผู้เป็นราชบุตรจะตัดสินใจอพยพมายังกรุงศรีอยุธยา¹⁶ นอกจากนี้ในระหว่างที่ได้ประทับยังเมืองพิจิตร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ยังคงทรงเดินทาง

¹⁵ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, *จดหมายเหตุระยะทางเสด็จหัวเมืองเหนือ: พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เป็นภาษามคธ เมื่อเสด็จจรดงค์ในปีมะเส็ง พ.ศ. 2376* (พระนคร: โสภณพิพิธวรรณการ, 2468), 11.

¹⁶ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “ท้าวแสนปม,” ใน *ชนชาติไทย: ประมวลพระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สยามและชาติพันธุ์วิทยา*, บรรณาธิการโดย จิรวรรณ วรชัย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศรีปัญญาจำกัด, 2562), 303.

ไปตรวจตราโบราณสถานในเมืองสุโขทัย ซึ่งทำให้พระองค์ทรงค้นพบโบราณวัตถุ เช่น พระแท่นมณีคศิลาอาสน์ และเมืองโบราณสุโขทัย หลักฐานเหล่านี้ก็นำมาสู่การขยายขอบเขตประวัติศาสตร์ที่แต่เดิมจำกัดในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์อยุธยาไปสู่ประวัติศาสตร์สุโขทัย

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างพงศาวดารกับการเดินทางของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่า การเดินทางไปหัวเมืองเหนือในครั้งนั้นทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้หลักศิลาจารึกและโบราณวัตถุต่างๆ จากเมืองสุโขทัยในคราวเดียวกันนี้มารักษาไว้ในกรุงเทพมหานคร¹⁷ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์, 2534) การค้นพบหลักฐานทางเหล่านี้นอกจากจะเป็นการผลิตองค์ความรู้เรื่องสุโขทัยในฐานะที่เป็นประวัติศาสตร์แรกเริ่มของไทย ส่วนหนึ่งก็ยังมีผลให้พงศาวดารเหนือเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ถูกให้ความสำคัญจากชนชั้นนำกลุ่มหนึ่ง เช่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์เป็นผู้ติดตามพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปยังสุโขทัย พ.ศ. 2376 ก็ได้ทรงเรียบเรียงพงศาวดารเหนือใหม่ในชื่อว่า “พงษาวดารเหนือลิลิต” เป็นพระนิพนธ์ที่ทรงใช้ข้อมูลจากพงศาวดารเหนือมาเรียบเรียงใหม่ พร้อมทั้งนำข้อมูลในพงศาวดารมาวิเคราะห์และจัดลำดับราชวงศ์กษัตริย์ไทยเป็น 3 ราชวงศ์ คือ พระร่วงแห่งเมืองสุโขทัย พระเจ้าศิริธรรมปฏิภักแห่งเมืองเชียงแสน และพระเจ้าอู่ทอง¹⁸

การเรียบเรียงพงศาวดารเหนือใหม่ยังสะท้อนให้เห็นวิธีการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำไทย ที่เป็นผลสืบเนื่องจากการค้นพบหลักฐานเชิงประจักษ์ระหว่างการเดินทาง ได้นำมาสู่การขยายขอบเขตการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ไทยจากที่แต่เดิมชนชั้นนำไทยให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์อยุธยา มาเป็นประวัติศาสตร์ก่อนสมัยอยุธยาจากการค้นพบเมืองที่ไตรตรึงส์ ซึ่งเป็นเมืองที่ไต้กล่าวว่าเป็นเมืองที่พระเจ้าอู่ทองเคยพำนักมาก่อนที่จะมาตั้งเมืองใหม่ที่อยุธยา การค้นพบเมืองไตรตรึงส์ยังกลายเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ถูกนำมาใช้ยืนยันความถูกต้องของเนื้อหาในพงศาวดารเหนือที่ไต้กล่าวถึงประวัติศาสตร์ก่อนสมัยอยุธยา ประภาศิริมองว่าพงศาวดารเหนือเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์สามารถให้ข้อมูลประวัติศาสตร์ตั้งแต่ก่อนจวบจนสมัยอยุธยาได้ชั้นหนึ่ง¹⁹ ขณะเดียวกันการค้นพบเมืองสุโขทัยระหว่างการเดินทางครั้งนี้ให้การศึกษาประวัติศาสตร์ก่อนสมัยอยุธยาได้ขยายตัวไปสู่การศึกษาประวัติศาสตร์สุโขทัย เพราะเป็นประวัติศาสตร์ที่มีโบราณสถานเป็นหลักฐานยืนยัน อย่างไรก็ตามการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างยุคในประวัติศาสตร์แต่ละยุคก็ยังคงเป็นไปตามมุมมองแบบพงศาวดาร เน้นการลำดับ

¹⁷ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์, พงษาวดารเหนือลิลิต (พระนคร: โรงพิมพ์ไทย, 2453), 98-99.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, 98-99.

¹⁹ ประภาศิริ, “บันทึกสืบหา ‘สยาม’,” *วารสารศิลปากร* 1, ฉ. 2 (มิถุนายน, 2491): 42.

เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์ที่เคยปกครองดินแดนประเทศไทย จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์ทั้งสามวงศ์เป็นการมองในเรื่องลำดับเวลาและเส้นเขตแดนของประเทศไทยเป็นเกณฑ์มากกว่าความสัมพันธ์ของเนื้อเรื่องเป็นสำคัญ

เมื่อพิจารณากระแสการศึกษาประวัติศาสตร์ในช่วงทศวรรษ 2370 พบว่า กระแสการศึกษาประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำเกิดจากแรงขับเคลื่อนสองประการ คือ ความปรารถนาที่จะแสวงหาข้อมูลทางประวัติศาสตร์เพื่อนำมาใช้ในสนับสนุนอุดมการณ์ทางการเมือง และเพื่อแสวงหาข้อมูลทางประวัติศาสตร์มาทำความเข้าใจอดีตของตนเอง แรงขับเคลื่อนทั้งสองนี้ก็ยังผลให้ชนชั้นนำให้ความสนใจกับการสืบค้นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ทั้งจากเอกสารในกลุ่มพงศาวดาร ตำนาน และคำให้การเข้ามาประมวลเป็นผลงานทางประวัติศาสตร์ขึ้น นอกจากนี้ชนชั้นนำช่วงทศวรรษ 2370 ได้เริ่มพัฒนารูปแบบการแสวงหาข้อมูลทางประวัติศาสตร์จากการเลือกใช้การเดินทางเพื่อทำการศึกษาประวัติศาสตร์ตามแหล่งโบราณสถานที่มีความสอดคล้องกับพงศาวดาร ชนชั้นนำเห็นว่าการเดินทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ เป็นวิธีการที่จะทำให้สามารถสืบหาข้อเท็จจริงที่ดำรงอยู่ในพงศาวดารเหล่านั้นได้ เหตุนี้จึงทำให้ผลการศึกษาประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำจึงประกอบด้วยข้อมูลจากเอกสารลายลักษณ์อักษรและข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ได้จากประสบการณ์ในการเดินทาง อย่างไรก็ตามกระแสการเดินทางเพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ในช่วงทศวรรษ 2370 ยังเป็นยุคแรกเริ่ม จึงทำให้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์เป็นลักษณะข้อความที่แทรกอยู่ในผลงานเขียนเกี่ยวกับการเดินทางของชนชั้นนำ ที่ได้ออกเดินทางไปปฏิบัติภารกิจอื่น ๆ

3. การเดินทางกับการแสวงหาความสัมพันธ์ระหว่างประวัติศาสตร์ของชนชาติพื้นเมืองกับประวัติศาสตร์ชนชาติไทย ทศวรรษ 2370 - 2450

ข้อวิเคราะห์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์เรื่องการจำแนกยุคทางประวัติศาสตร์ในข้างต้น ทำให้เห็นว่าการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำได้มีการผสมผสานระหว่างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์จากเอกสารประเภทพงศาวดาร และการเรียนรู้เชิงประจักษ์ผ่านการเดินทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ ที่ดำรงในพงศาวดาร เพื่อที่จะนำผลการศึกษาทั้งสองมาประมวลเป็นองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ของตนเองขึ้น ลักษณะการศึกษาประวัติศาสตร์เช่นนี้จึงทำให้ชนชั้นนำไม่สามารถที่จะสร้างคำอธิบายประวัติศาสตร์โดยละเอียดความสอดคล้องระหว่างหลักฐานแบบลายลักษณ์อักษรและข้อมูลเชิงประจักษ์ได้ เหตุนี้ยังส่งผลต่อการสร้างคำอธิบายประวัติศาสตร์ของชนชาติอื่นที่อาศัยในดินแดนของประเทศไทยด้วยเช่นเดียวกัน ดังปรากฏในการแสวงหาคำอธิบายประวัติของพระปฐมเจดีย์ที่ถูกค้นพบเมื่อ พ.ศ. 2374 โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์ยังได้ค้นพบหลักฐานทั้งศิลาจารึกและ

โบราณวัตถุอื่นๆ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงเลือกใช้ข้อมูลจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการเข้าใจคติการสร้างพระเจดีย์ และทำให้รับรู้ว่าพระเจดีย์องค์นี้ถูกสร้างในคติเดียวกับเจดีย์ในลังกา²⁰ พร้อมทั้งทรงสรุปว่าพระเจดีย์องค์นี้เป็นพระเจดีย์รุ่นแรกที่สร้างในประเทศไทย เหตุที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกใช้หลักฐานในแหล่งโบราณสถานมาสนับสนุนการเรียนรู้อันเป็นตำนานที่ดำรงในพงศาวดารเหนือและคำบอกเล่าของชาวบ้านที่อาศัยในบริเวณใกล้เคียงกับพระปฐมเจดีย์ พระองค์ให้ความเห็นว่ารूपลักษณะของฐานพระเจดีย์และโบราณวัตถุที่ค้นพบไม่สอดคล้องกับตำนานพระยาทรงพระยาพาน อีกทั้งหลักฐานอื่นๆ ที่ขุดได้จากพระปฐมเจดีย์เป็นภาษามคธก็ได้ให้ความรู้ที่พระปฐมเจดีย์มีความเก่าแก่มากกว่ายุคพระยาทรงและพระยาพานเป็นยุคของชนชาติขอมที่เคยอาศัยในประเทศไทย เหตุนี้จึงทำให้พระองค์ทรงตัดสินว่าตำนานพระยาทรงพระยาพานเป็นตำนานที่เชื่อถือได้ยาก²¹

ความคิดข้างต้นทำให้เห็นว่าข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ได้รับจากเดินทางเป็นกรอบที่กำหนดทั้งการเลือกชุดข้อมูลทางประวัติศาสตร์ และการสร้างคำอธิบายประวัติของพื้นที่ให้สัมพันธ์กับประสบการณ์ที่ได้รับจากการเดินทาง ในส่วนตำนานพระยาทรงพระยาพานจึงเป็นตัวอย่างหนึ่งที่ทำให้เห็นความขัดแย้งระหว่างเรื่องเล่า เอกสารทางประวัติศาสตร์ และข้อมูลเชิงประจักษ์ อันทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเชื่อถือตำนานนี้อีกต่อไป แตกต่างจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสเป็นผู้ติดตามพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปยังพระปฐมเจดีย์ ที่ได้นำตำนานเรื่องพระยาทรงพระยาพานมาเป็นส่วนหนึ่งของการอธิบายประวัติศาสตร์พระปฐมเจดีย์ เพราะพระเจดีย์ทรงปราสาทที่สร้างขึ้นตามแบบศิลปะขอมบนพระปฐมเจดีย์เป็นหลักฐานที่บ่งชี้ว่าเคยมีชนชาติขอมเข้ามาอาศัยในพื้นที่นี้ด้วยเช่นกัน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงเลือกที่จะใช้ตำนานเรื่องพระยาทรงพระยาพานกลับมาใช้ในการอธิบายประวัติพระปฐมเจดีย์ ซึ่งพระองค์เห็นว่าอาณาจักรที่ก่อสร้างพระปฐมเจดีย์คงจะล่มสลายไปก่อน จึงทำให้กลุ่มของพระยาทรงพระยาพานเข้ามาตั้งเมืองพร้อมกับบูรณะพระปฐมเจดีย์ให้เป็นในรูปแบบของตนเอง²²

²⁰ พิชญา สุ่มจินดา, *ถอดรหัสพระจอมเกล้า* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2557), 46-57.

²¹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเจ้าอยู่หัว, "เรื่องพระปฐมเจดีย์," ใน *เรื่องพระปฐมเจดีย์ กรมศิลปากรตรวจชำระใหม่และการบูรณะและปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์*, (งานพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมสิริชัย (ชิต ชิตวิบูลเถร) เจ้าอาวาสวัดพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม 23 มีนาคม 2528), 63.

²² สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *พงศาวดารเหนือลิลิต*, 76.

นอกจากนี้พบว่าการสร้างคำอธิบายพระปฐมเจดีย์ยังผลต่อการศึกษาทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ไทยในภาพรวม สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์เห็นว่าเรื่องราวของพระปฐมเจดีย์คงจะเป็นผลพัฒนาการของชนชาติอื่นที่เคยอาศัยอยู่ในดินแดนของประเทศไทย เพราะหลักฐานที่เป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุเป็นสิ่งที่บ่งชี้ได้ว่าเป็นรูปแบบศิลปะที่แตกต่างจากชนชาติไทย นอกจากนี้การที่จะละเลยประวัติศาสตร์ส่วนนี้ออกจากประวัติศาสตร์ไทยก็เป็นสิ่งที่ทำได้ยาก เพราะมีหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ยืนยันตัวตนของชนชาติอื่นในประเทศไทย เหตุนี้พระองค์ทรงเลือกที่จะทำความเข้าใจว่าประวัติศาสตร์ของชนชาติอื่นที่เคยอาศัยในประเทศไทยก็ล้วนแต่เป็นเรื่องของ “สยามราชอาณาจักร” เป็นประวัติศาสตร์ที่บอกเล่าเรื่องราวของอาณาจักรต่าง ๆ ที่เคยดำรงอยู่ในประเทศไทย²³

ความคิดของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ทำให้เห็นว่าการเดินทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับพงศาวดารเป็นวิธีที่ชนชั้นนำเลือกนำมาใช้เป็นส่วนประกอบการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของตนเอง เพราะข้อมูลที่อยู่ในพงศาวดารอาจมีความคลาดเคลื่อนได้ การเดินทางจึงเป็นวิธีการค้นหาหลักฐานจากสถานที่เพื่อนำมาใช้ประเมินความน่าเชื่อถือของข้อมูลจากพงศาวดารและตำนานต่าง ๆ อันส่งผลต่อความเข้าใจเรื่องราวของประเทศไทยอีกทางหนึ่ง อย่างไรก็ตามวิธีการค้นพบพงศาวดารก็ยังเป็นแกนกลางในการทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำ เพราะชนชั้นนำยังเลือกใช้รูปแบบตามอย่างพงศาวดาร คือ การเน้นประวัติของกษัตริย์เป็นศูนย์กลางในการเข้าใจประวัติศาสตร์แต่ละสมัย พร้อมทั้งการเลือกใช้รูปแบบการเรียบเรียงเรื่องราวตามลำดับเวลามากกว่าการแสวงหาความสัมพันธ์ของเนื้อเรื่องในประวัติศาสตร์ พร้อมทั้งการนำเขตแดนของประเทศมาเป็นขอบเขตการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ตนเอง

แนวคิดของการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ได้ส่งผ่านไปสูชนชั้นนำยุคหลัง เช่นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงบรรยายว่าในสมัยที่พระองค์ยังทรงพระเยาว์ก็ได้ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปที่ต่าง ๆ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์และเรื่องราวต่าง ๆ ในระหว่างทางที่เสด็จพระราชดำเนินไปสถานที่สำคัญ ๆ ดังการเสด็จพระราชดำเนินไปพระปฐมเจดีย์เป็นอาทิ เหตุนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความสนพระราชหฤทัยในประวัติศาสตร์ ดังปรากฏในพระราชนิพนธ์ เรื่อง “พระราชนิพนธ์เสด็จประพาสไทรโยค” พระองค์ทรงให้ความสนใจเที่ยวชมโบราณสถานที่ตั้งอยู่ระหว่างทางเสด็จพระราชดำเนินไปเที่ยวหน้าตักไทรโยค เช่นปราสาทเมืองสิงห์ ซึ่งพระองค์เห็นว่าน่าจะเป็นโบราณสถานที่สร้างขึ้นในสมัยที่ขอมเคยมี

²³ เรื่องเดียวกัน, 70.

อำนาจในประเทศไทย เพื่อใช้เป็นอนุสรณ์แสดงความยิ่งใหญ่ของชาติตนเอง²⁴ ความคิดของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้สะท้อนให้เห็นว่าโบราณสถานที่ถูกสร้างขึ้นโดยชนชาติอื่นในประเทศไทยเป็นสิ่งที่บ่งชี้เรื่องราวของอาณาจักรที่เคยตั้งอยู่ในประเทศไทย สอดรับกับสมเด็จพระปิยมหาราชผู้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุรเสนาบดีไปประพาสไทรโยค ก็ได้ทรงแสดงความคิดเห็นว่าเป็นเรื่องราวลึกลับของเมืองกาญจนบุรี²⁵

เมื่อพิจารณาความคิดเห็นของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชทำให้เห็นว่าการนำประวัติศาสตร์ของชนชาติอื่น ๆ เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ไทย นอกเหนือจากเป็นไปในลักษณะการอ้างสิทธิกรรมในการปกครองดินแดนแล้วยังเป็นผลจากหลักฐานเชิงประจักษ์ ที่ทำให้ชนชั้นนำไม่สามารถปฏิเสธประวัติศาสตร์ของชนชาติอื่นที่ดำรงอยู่ในดินแดนของตนเองได้ ปัจจัยทั้งสองนี้ จึงยังผลให้ชนชั้นนำต้องนำประวัติศาสตร์ของชนชาติอื่นเข้ามารวบรวมเป็นส่วนหนึ่งเพื่อประกอบการอธิบายประวัติศาสตร์ไทย ทั้งที่ประวัติศาสตร์ของชนชาติขอมและชนชาติไทยไม่ได้มีเนื้อเรื่องที่แสดงให้เห็นความสืบเนื่องของประวัติศาสตร์ทั้งสองส่วน

การเรียนรู้เรื่องความสืบเนื่องของประวัติศาสตร์ชนชาติอื่นกับประวัติศาสตร์ชนชาติไทย ก็ได้เริ่มปรากฏในผลงานการเดินทางของสมเด็จพระปิยมหาราช กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เรื่อง “เที่ยวมณฑลเพชรบูรณ์” เป็นผลงานนี้เกิดขึ้นจากกระแสการสร้างวัดเบญจมบพิตร พ.ศ. 2441 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้สมเด็จพระปิยมหาราช กรมพระยาดำรงราชานุภาพแสวงหาพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะสวยงามมาเก็บรักษาในวัดเบญจมบพิตร เหตุนี้ทำให้สมเด็จพระปิยมหาราช กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงใช้เวลาในช่วงเสด็จกลับจากการตรวจราชการเมืองเพชรบูรณ์ไปสืบค้นโบราณสถานในเมืองศรีเทพ ซึ่งได้รับข่าวจากชาวบ้านว่ามีแหล่งโบราณสถานตั้งอยู่อย่างไรก็ดีพระองค์มิได้ทรงค้นพบพระพุทธรูป แต่ก็ได้ทรงพบความสืบเนื่องระหว่างยุคก่อนชนชาติไทยและหลังชนชาติไทยจากร่องรอยทางศิลปะที่ปรากฏอยู่บนตัวโบราณสถาน พระองค์สันนิษฐานจากร่องรอยนี้ว่าตัวโบราณสถานอาจจะสร้างขึ้นโดยขอม ต่อมาหลังจากที่ชนชาติไทยเข้ามาก็ได้ตัดแปลงโบราณสถานนี้ให้กลายเป็นตามอย่างศิลปะของตนเหมือนดังวัดศรีสวายในเมืองสุโขทัย²⁶ การอธิบายสมเด็จพระปิยมหาราช กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้สะท้อนให้เห็นความพยายาม

²⁴ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, *พระราชนิพนธ์เสด็จประพาสไทรโยค* (พระนคร: คุรุสภา, 2504), 100.

²⁵ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช, *เดช*, “เรื่องไทรโยคเป็นอย่างไร,” *วชิราวุธพิเศษ* 4, ฉ. 14 (วันที่ 5 เดือน 2 แรม 15 ค่ำ จ.ศ. 1250): 157.

²⁶ สมเด็จพระปิยมหาราช กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, “เที่ยวมณฑลเพชรบูรณ์,” ใน *เรื่องเที่ยวที่ต่างๆ ภาค 1-5* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2550), 16-17.

ในการแสวงหาความสัมพันธ์ระหว่างประวัติศาสตร์ของชนชาติอื่นและประวัติศาสตร์ชนชาติไทย ซึ่งในส่วนของเอกสารพงศาวดารไม่ได้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์เอาไว้ เหตุนี้พระองค์ทรงเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองยุคจึงเป็นในเรื่องการรับอารยธรรม และคำอธิบายนี้ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและความเชื่อในสังคมไทยในชั้นหลัง

เมื่อพิจารณาพัฒนาการของการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ในช่วงทศวรรษ 2370 - 2450 พบว่าหลังทศวรรษ 2370 ชนชั้นนำเริ่มให้ความสนใจกับการแสวงหาคำอธิบายประวัติศาสตร์ของชนชาติอื่นในดินแดนของตนเองจากเหตุผลสองประการ ประการแรกเป็นเหตุผลของการใช้เส้นเขตแดนของรัฐเป็นขอบเขตในการศึกษาประวัติศาสตร์ ทำให้ชนชั้นนำต้องการที่จะรวมประวัติศาสตร์ของชนชาติอื่นเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ไทย ประการที่สองเป็นผลจากการขยายตัวของการศึกษาประวัติศาสตร์ในช่วงทศวรรษ 2440 ทำให้ชนชั้นนำได้ค้นพบว่าประวัติศาสตร์ของชนชาติอื่นและประวัติศาสตร์ชนชาติไทยมีความสัมพันธ์ในด้านของการถ่ายทอดอารยธรรม ดังกรณีการค้นพบเมืองโบราณศรีเทพของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทำให้พระองค์เข้าใจว่าสิ่งปลูกสร้างที่ชนชาติอื่นที่ได้สร้างก่อนที่ชนชาติไทยเข้ามาได้รับการทำนุบำรุงและพัฒนาต่อเติมจากชนชาติไทยที่ได้เข้ามาอาศัยในภายหลัง ตัวอย่างนี้ได้สะท้อนให้เห็นนิสัยของชนชาติไทยมี “ความฉลาดในการประสานประโยชน์อย่าง” คือ การผนวกองค์ความรู้ของชนชาติอื่นให้กลายเป็นของตนเอง²⁷ กล่าวได้ว่าชนชั้นนำไทยเห็นว่าการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชนชาติอื่นที่เคยดำรงอยู่ในประเทศไทยเป็นองค์ความรู้หนึ่งที่ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจพัฒนาการของประวัติศาสตร์ชนชาติไทยที่ได้เข้ามาก่อตั้งอาณาจักรในประเทศไทยได้

4. การเดินทางของชนชั้นนำไทยกับการกำหนดขอบเขตการสืบค้นและเรียนรู้ประวัติศาสตร์ประเทศไทยในทศวรรษ 2450

การศึกษาประวัติศาสตร์ในช่วงทศวรรษ 2450 ทำให้เห็นว่าชนชั้นนำไทยเริ่มเข้าใจว่าประวัติศาสตร์ของชนชาติอื่นในไทยและประวัติศาสตร์ไทยเป็นไปในเรื่องของการสืบทอดทางด้านของอารยธรรม โดยเฉพาะการเลือกประเด็นทางด้านการศึกษาความเชื่อเรื่องศาสนามาเป็นตัวเสริม เพื่อศึกษาความสืบเนื่องของยุคก่อนการเข้ามาของชนชาติไทยกับยุคหลังการเข้ามาของชนชาติไทยเข้าด้วยกัน

นอกจากนี้พบว่า การเลือกใช้การเดินทางไปยังโบราณสถานเพื่อแสวงหาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ก็ยังมีผลให้ชนชั้นนำเริ่มที่จะขยายขอบเขตการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ที่แต่เดิมเน้นการเรียนรู้จากพงศาวดารเป็นหลักมาเป็นการสืบค้นประวัติศาสตร์ผ่านการสืบหาหลักฐานจาก

²⁷ เรื่องเดียวกัน, 10.

โบราณสถานและโบราณวัตถุมีหลักศิลาจารึกเป็นอาทิ ลักษณะการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ตามอย่างข้างต้นยังได้ปรากฏเป็นรูปธรรมหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประกาศก่อตั้งโบราณคดีสโมสร เมื่อ พ.ศ. 2450 พระองค์ทรงชี้ให้เห็นปัญหาการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ตามรูปแบบเดิมที่เน้นพงศาวดารเป็นหลักกว่าเป็นการจำกัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ที่อยู่ในวงแคบ เพราะทำให้ไม่สามารถเข้าใจพัฒนาการประวัติศาสตร์ช่วงก่อนที่จะบันทึกในพงศาวดารได้ พระองค์ทรงเห็นว่าการเข้าใจพัฒนาการของรัฐควรที่จะยืดเวลาตั้งแต่ 1,000 ปีขึ้นไป ตามข้อสมมติฐานที่ได้รับจากการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของประเทศอื่น ๆ ที่ถือว่าการตั้งประเทศต่าง ๆ ใช้เวลานับพันปี พร้อมทั้งทรงวางกรอบการค้นหาค้นหาข้อมูลเพื่อมาอธิบายประวัติศาสตร์ของประเทศไทยที่เน้นเรื่องราวของอาณาจักรต่าง ๆ โดยไม่จำกัดว่าจะเป็นชนชาติใด เพียงแต่เป็นเรื่องราวของอาณาจักรที่เคยก่อตั้งในประเทศไทยเท่านั้น²⁸

การกำหนดกรอบสำหรับการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ไทยในข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นมุมมองที่พระองค์มีต่อประวัติศาสตร์ไทยสองประการ ประการแรกคือ ความต้องการที่จะอธิบายเรื่อง การเกิดขึ้นของรัฐไทยเป็นรัฐที่เกิดจากการควมรวมอาณาจักรต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งในข้อนี้ พระองค์ทรงให้กรอบของการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชนชาติอื่นในประเทศไทย เป็นเรื่องของการค้นหาว่ารัฐเหล่านี้รวบรวมมาเป็นประเทศไทยได้อย่างไร ประการที่สอง พระองค์ทรงคิดว่าประวัติศาสตร์ชนชาติอื่นมีความสำคัญในแง่ของการถ่ายทอดอารยธรรม จากรัฐหนึ่งไปสู่รัฐหนึ่ง ซึ่งข้อสมมติฐานนี้ได้สะท้อนให้เห็นในการเสด็จประพาสเมืองกำแพงเพชร พ.ศ. 2450 พระองค์ได้เสด็จไปยังเมืองไตรตรึงส์เพื่อชมพระเจดีย์โบราณ หลังจากที่ได้ทรงค้นพบว่าพระเจดีย์นี้มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับพระเจดีย์ในอยุธยา ทำให้พระองค์ตัดสินใจว่าเมืองโบราณเหล่านี้มีความสัมพันธ์ในด้านการถ่ายทอดองค์ความรู้และคติในการก่อสร้างโบราณสถานจากเมืองหนึ่งไปสู่เมืองหนึ่ง²⁹

นอกจากนี้การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของเมืองต่าง ๆ ที่เคยก่อตั้งในประเทศไทยยังถูกมอง เรื่องการถ่ายทอดอารยธรรม อันได้สะท้อนให้เห็นจากความคิดของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเดินทางจากเมืองกำแพงเพชรไปเมืองสุโขทัย ตามเส้นทางที่ทรงรับรู้มาจากหลักศิลาจารึกหลักที่ 2 ทำให้ทรงค้นพบว่าเมืองพราณกระต่ายเป็นหมู่บ้านมีข้อมูลอ้างอิงในหลักศิลาจารึก เป็นถิ่นฐานของผู้คนที่มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่สามารถสืบสาวได้ว่าเป็นสืบทอดมาตั้งแต่ในยุคของสุโขทัย พระองค์ทรงเห็นว่าการค้นพบชุมชนนี้ส่วนหนึ่งเป็นการยืนยันความ

²⁸ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "สมาคมสืบสวนของโบราณในประเทศไทย," *วารสารศิลปากร* 12, ฉ. 2 (กรกฎาคม 2511): 42-46.

²⁹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, *พระราชนิพนธ์ จดหมายเหตุเสด็จประพาสต้นครั้งที่ 2* (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2471), 62-65.

ถูกต้องของข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ดำรงในหลักศิลาจารึก อีกด้านหนึ่งชุมชนนี้ก็เป็นตัวแทนที่ทำให้เห็นว่าอาณาจักรโบราณที่เคยดำรงอยู่ในประเทศได้ละทิ้งมรดกเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีในยุคสมัยของตนแก่คนในชั้นหลัง³⁰ การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างคนในยุคสมัยของพระองค์กับประวัติศาสตร์ก็ยังส่งผลต่อการสร้างความเข้าใจในเรื่องความสืบเนื่องของอาณาจักรต่าง ๆ ที่เคยก่อตั้งในประเทศไทย โดยใช้กรอบความสัมพันธ์ระหว่างคนและรัฐ ดังความคิดของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องการก่อตั้งอาณาจักรอยุธยา พระองค์เลื่อมองความสัมพันธ์ระหว่างคนและรัฐจากการอพยพของท้าวแสนปมเข้ามาตั้งเมืองในไตรตรึงส์ พระองค์เห็นว่าการอพยพนี้เป็นการรวบรวมกลุ่มคนจากอาณาจักรเชียงแสนลงมากลืนกับคนที่เคยอาศัยในเมืองไตรตรึงส์มาก่อน พระองค์ยังทรงเห็นด้วยว่าชนเหล่านี้ได้กลายเป็นฐานกำลังให้แก่พระเจ้าอู่ทองเป็นราชบุตรมาก่อตั้งเมืองกรุงศรีอยุธยาขึ้นในภายหลัง³¹ ประเด็นนี้สะท้อนให้เห็นว่าการเรียนรู้ชุมชนโบราณของชนชั้นนำไปเพื่อแสวงหาหลักฐานเพื่อเข้าใจความสืบเนื่องของอาณาจักรต่าง ๆ ที่เคยดำรงอยู่ในประเทศไทย ชนชั้นนำพบว่าการถ่ายโอนผู้คนเป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้เข้าใจได้ว่าอาณาจักรต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กันอย่างไร และเพื่อจะแสวงหาคำตอบว่าประเทศไทยก่อเกิดขึ้นมาได้อย่างไร

ผลการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ในช่วงต้นกลายเป็นข้อสมมติฐานหนึ่งที่ชนชั้นนำใช้เพื่อเข้าใจพัฒนาการของรัฐในประเทศไทย ชนชั้นนำเล็งเห็นแม้ว่ารัฐต่าง ๆ ที่เคยดำรงอยู่ในประเทศไทยจะไม่ใช้รัฐของชนชาติไทย แต่รัฐต่าง ๆ กลับมีความสัมพันธ์กับการก่อร่างของประเทศไทยอย่างเด่นชัด เพราะชนชาติไทยที่ได้เข้ามาอาศัยในประเทศไทยภายหลังต่างรับคติความเชื่อของชนชาติอื่นและพัฒนาให้กลายเป็นอารยธรรมของตนเอง แนวคิดนี้ยังพบในผลงานเรื่องตำนานพระพุทธเจดีย์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ พระองค์ทรงเห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างชนชาติไทยกับชนชาติอื่นในไทยเป็นเรื่องของการสืบทอดคติทางศาสนา อันเป็นพื้นฐานสำคัญที่ส่งผลต่อการก่อสร้างโบราณสถานในท้องถิ่นต่าง ๆ พระองค์ยังทรงเห็นอีกว่าเหตุที่โบราณสถานในท้องถิ่นมีความแตกต่างกันออกไป เพราะชนชาติไทยได้สืบทอดวิชาจากชนชาติพื้นเมือง ซึ่งได้ทำให้เกิดการรังสรรค์ผลงานที่มีความพิเศษออกไป³² คำอธิบายของ

³⁰ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, *เที่ยวเมืองพระร่วง* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิพระรัตน-สุวัฒนา, 2559), 42.

³¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, "ท้าวแสนปม," ใน *ชนชาติไทย: ประมวลพระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สยามและชาติพันธุ์วิทยา*. บรรณาธิการโดย จีรวัดน์ วรชัย, 297.

³² สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานพระพุทธเจดีย์สยาม* (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2469), 79.

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพในข้างต้นทำให้เห็นว่าทิศทางการเรียบเรียงข้อมูลทางประวัติศาสตร์เป็นไปในเรื่องการอธิบายความสืบเนื่องของประวัติศาสตร์ชนชาติไทยที่ได้รับสืบทอดอารยธรรมจากชนชาติอื่นที่เคยอาศัยในประเทศไทยมาก่อน นอกจากนี้พบว่าลักษณะของแนวทางการเรียบเรียงข้อมูลทางประวัติศาสตร์ได้ปรากฏร่องรอยของประสบการณ์ในการเดินทาง ซึ่งได้แสดงออกในสองกรณี คือ การเลือกใช้ข้อมูลที่เป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุมาประกอบกับเอกสารพงศาวดารเพื่อเรียบเรียงผลงานของตนเอง และการพรรณนาประวัติศาสตร์ของชนชาติไทยที่เน้นการเล่าในแนวทางการอพยพของชนชาติไทยจากตอนบนเข้ามาสู่ส่วนกลางอันเป็นเส้นทางเดียวกับที่ชนชั้นนำในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมาได้มีการแสวงหาข้อมูลจากการเดินทางตามพงศาวดารไว้ก่อนหน้า

นอกจากนี้พบว่าแนวทางการเรียบเรียงประวัติศาสตร์ในข้างต้นยังกลายเป็นพื้นฐานของผลงานเรื่อง “แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม” พระองค์ทรงจำแนกยุคทางประวัติศาสตร์ออกเป็นสองส่วนคือ ยุคก่อนที่ชนชาติไทยจะเข้ามาเป็นยุคที่พระองค์ทรงอธิบายการดำรงอยู่ของชนชาติต่าง ๆ โดยยึดข้อมูลที่อ้างอิงจากการค้นพบโบราณสถานและหลักศิลาจารึกเป็นสำคัญ เพราะเป็นหลักฐานที่ยืนยันตัวตนของชนชาติอื่น ๆ ที่เคยอาศัยในประเทศไทยมาก่อน ในส่วนของประวัติชนชาติไทยนั้นก็ทรงเลือกที่จะพรรณนาการเข้ามาของชนชาติไทยในรูปแบบของการอพยพเข้ามาตั้งแต่ทางตอนเหนือเรื่อยมาจนได้มาก่อตั้งสุโขทัยและอยุธยา การอพยพนี้ถูกนำมาใช้เพื่ออธิบายสืบเนื่องระหว่างประวัติศาสตร์ชนชาติอื่นกับประวัติศาสตร์ชนชาติไทย พระองค์เห็นว่าการอพยพเข้ามาในดินแดนนี้นอกจากเป็นในเรื่องการอธิบายว่าชนชาติไทยก่อตั้งอาณาจักรของตนเองได้อย่างแล้ว การอพยพนี้ก็ทำให้เห็นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชนชาติไทยกับชนชาติพื้นเมืองในรูปแบบของการรับสืบทอดองค์ความรู้ของชนชาติอื่น ๆ ให้กลายเป็นองค์ความรู้ของชนชาติไทย พระองค์ยังเห็นด้วยว่าเมื่อชนชาติไทยได้ตั้งตัวเป็นใหญ่ในประเทศไทยได้แล้วก็ยังแผ่เจือจานชนชาติอื่น ๆ ที่อาศัยในอาณาจักรของตนเอง ข้อนี้จึงทำให้ชนชาติอื่นที่เคยอาศัยอยู่ในดินแดนนี้มาก่อนได้ยอมรับการปกครองชนชาติไทยและกลายเป็นคนไทยในที่สุด³³

5. สรุป

เมื่อพิจารณาความเคลื่อนไหวของการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำไทยตั้งแต่ทศวรรษ 2370 - 2460 จากงานเขียนเกี่ยวกับการเดินทางของชนชั้นนำ พบว่า การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ในทศวรรษ 2370 ของชนชั้นนำเกิดจากความต้องการสองประการ คือ ความ

³³ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, “เที่ยวมณฑลเพชรบูรณ์,” ใน *เรื่องเที่ยวที่ต่าง ๆ ภาค 1-5*, 10.

ต้องการใช้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในการสร้างความชอบธรรมทางการเมือง และความต้องการสืบค้นเรื่องราวความเป็นมาของตนเอง บัจฉัยทั้งสองทำให้ชนชั้นนำเกิดการรวบรวมเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เหลืออยู่เข้ามารักษาไว้ที่ส่วนกลาง ต่อมาในช่วงปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้มีชนชั้นนำบางส่วน เช่น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ที่ได้รับแนวคิดความเป็นสมัยใหม่จากตะวันตก ริเริ่มที่จะสืบหาความถูกต้องของพงศาวดารที่ถูกเก็บรักษาอยู่ในส่วนกลาง โดยใช้วิธีการเดินทางไปยังท้องถิ่นต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับพงศาวดาร การเดินทางของชนชั้นนำกลุ่มนี้ทำให้ค้นพบว่าการเดินทางไปสถานที่ที่กล่าวถึงในพงศาวดาร เป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้สามารถค้นพบข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่อยู่นอกเหนือพงศาวดาร และสามารถนำข้อมูลเหล่านี้มาใช้ประเมินความน่าเชื่อถือพงศาวดาร พร้อมทั้งประมวลเป็นองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ได้

เหตุที่องค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำเกิดจากการประมวลจากหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร และข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ได้รับจากการเดินทาง ก็ทำให้ชนชั้นนำจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนมุมมองของตนเองให้สอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ดังในกรณีของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ที่ได้ยอมรับตำนานพระยาแกงพระยาพานให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์พระปฐมเจดีย์ เพราะตำนานนี้สอดคล้องกับโบราณสถานที่ยกสร้างขึ้นบนฐานพระปฐมเจดีย์เก่า กรณีนี้สะท้อนให้เห็นว่าองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำจึงไม่ได้เกิดขึ้นจากอุดมการณ์ทางการเมืองเพียงด้านเดียว แต่ยังต้องอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลเชิงประจักษ์และเอกสารพงศาวดาร ซึ่งเป็นไปตามวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ที่ชนชั้นนำได้สร้างขึ้น

นอกจากนี้เหตุที่ชนชั้นนำได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชนชาติอื่นในประเทศไทย จากการค้นพบข้อมูลระหว่างการเดินทาง ทำให้ชนชั้นนำไทยได้ขยายขอบเขตการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของประเทศไทย แต่เดิมเน้นเพียงแค่ประวัติศาสตร์ชนชาติไทยไปสู่ประวัติศาสตร์ของชนชาติอื่น ๆ ในประเทศไทย เพราะชนชั้นนำเห็นว่าประวัติศาสตร์ของชนชาติอื่นมีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย เนื่องด้วยชนชาติไทยที่ได้อพยพเข้ามาภายหลังได้รับสืบทอดอารยธรรมจากชนชาติพื้นเมือง และพัฒนาให้กลายเป็นอารยธรรมของตนเองในที่สุด

รายการอ้างอิง

หนังสือและบทความในหนังสือ

นาฏวิภา ชลิตานนท์. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. *กรุงแตก, พระเจ้าตากฯ และประวัติศาสตร์ไทย: ว่าด้วยประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์นิพนธ์*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2553.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. *จดหมายเหตุระยะทางเสด็จหัวเมืองเหนือ: พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เป็นภาษามคธ เมื่อเสด็จจรดงค์ในปีมะเส็ง พ.ศ. 2376*. พระนคร: โสภณพิพรรฒนาการ, 2468.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. "เรื่องพระปฐมเจดีย์." ใน *เรื่องพระปฐมเจดีย์ กรมศิลปากรตรวจชำระใหม่และการบูรณะและปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์*. งานพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมสิริชัย (ชิต ชิตวิบูลเถร) เจ้าอาวาสวัดพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม 23 มีนาคม 2528.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. *พระราชนิพนธ์ จดหมายเหตุเสด็จประพาสต้น ครั้งที่ 2*. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒนาการ, 2471.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. *พระราชนิพนธ์เสด็จประพาสไทรโยค*. พระนคร: cursu, 2504.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. *เที่ยวเมืองพระร่วง*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพระรัตน-สุวัฒนา, 2559.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. "ท้าวแสนปม." ใน *ชนชาติไทย: ประมวลพระบรมราชานิพนธ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์สยามและชาติพันธุ์วิทยา*. บรรณาธิการโดย จิรวัดน์วรชัย, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา จำกัด, 2562.

พิชญา สุ่มจินดา. *ถอดรหัสพระจอมเกล้า*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2557.

พิริยะ ไกรฤกษ์. *จารึกพ่อขุนรามคำแหง: การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ศิลปะ*, กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2532.

โลรองท์ เอนแก. "งานศึกษาเรื่องนครปฐมจากเอกสารฝรั่งเศส." ใน *นครปฐมศึกษาในเอกสารฝรั่งเศส: รวมบทความแปล*. บรรณาธิการโดย กรรณิกา จรรย์แสง. นครปฐม: ศูนย์ข้อมูลเพื่อการค้นคว้าวิจัยฝรั่งเศส-ไทยศึกษา ภาควิชาภาษาฝรั่งเศส คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์. *พงษาวดารเหนือลิลิต*. พระนคร: โรงพิมพ์ไทย, 2453.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์. “เรื่องพระปฐมเจดีย์.” ใน *เรื่องพระปฐมเจดีย์กรมศิลปากรตรวจชำระใหม่และการบูรณะและปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์*. งานพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมสิริชัย (ชิต ชิตวิบูลเถร) เจ้าอาวาสวัดพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม 23 มีนาคม 2528.

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม*. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2469.

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. “เที่ยวชมณฑลเพชรบูรณ์.” ใน *เรื่องเที่ยวที่ต่างๆ ภาค 1-5*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2550.

สายชล สัตยานุรักษ์. “ประวัติศาสตร์การสร้าง “ความเป็นไทย” กระแสหลัก.” ใน *จินตนาการความเป็นไทย, บรรณาธิการโดย กฤตยา อาชวนิจกุล, นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล*, 2551.

สุนทรภู่. *นิราศวัดเจ้าฟ้า*, พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2465.

สุนทรภู่. *โคลงนิราศสุพรรณ*, พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2467.

หลวงจักรปาณี (ฤกษ์). *นิราศทวารวดี*, พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2469.

บทความวารสาร

ประภาศิริ. “บันทึกสืบหา ‘สยาม’.” *วารสารศิลปากร* 1, ฉ. 2 (มิถุนายน, 2491): 42.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. “สมาคมสืบสวนของโบราณในประเทศไทย.” *วารสารศิลปากร* 12, ฉ. 2 (กรกฎาคม 2511): 42-46.

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. “เรื่องไชโยคเป็นอย่างไร.” *วชิรญาณวิเศษ* 4, ฉ. 14 (วันที่ 5 เดือน 2 แรม 15 ค่ำ จ.ศ. 1250).

Maurizio Peleggi. “From Buddhist Icons to National Antiquities: Cultural Nationalism and Colonial Knowledge in the Making of Thailand's History of Art.” *Modern Asia Studies* 47, no. 5 (2013): 1502-1548.

วิทยานิพนธ์

กรณรงค์ เหมียนระวี. “อำนาจขององค์ความรู้ในงานวาทกรรมทางประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีขอมในประเทศไทย.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.